

Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Философски факултет, Катедра Европеистика

Георги Борисов Методиев

Президент на Република България: процес на
институционализация и тенденции в дейността на
президентите през периода 1991-2011

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

за присъждане на образователна и научна степен „Доктор“ по
научна специалност 05.11.02 Политология (Сравнителна политика)

Научен ръководител:
Доц. д-р Румяна Коларова

София
2014

Дисертационният труд е обсъден и насочен за публична защита на заседание на разширен Катедрен съвет на Катедра Политология към Философски факултет на СУ „Св. Климент Охридски” на 13 май 2014 г.

Дисертационният труд е в обем от 235 страници и включва въведение, четири глави, заключение, библиография и приложение.

Библиографията включва 104 използвани източника, от които 54 на български език и 50 на английски език.

***Ключови думи:** институционализация, Президент на Република България, сравнителна политология, Желю Желев, Петър Стоянов, Георги Първанов, полупрезиденциализъм*

Съдържание на дисертационния труд

Увод.....	5
Глава I Парадигмата на полупрезидентализма. Наистина ли България е държава с полупрезидентски модел на демокрация?	17
1. Какво представлява полупрезидентският модел на демокрация	19
2. Българските изследователи и парадигмата на Р. Елджи за полупрезидентския модел на демокрация.....	24
2.1 Връзката между качеството на демокрацията и полупрезидентския модел на демокрация	30
3. Алтернативните научни парадигми за изследване на президентската институция.....	34
4. Изводи	38
Глава II Теоретичен модел за изследване на българския държавен глава. Индикатори за сравнителен анализ на дейността на българските президенти	43
1. Легитимност и публична дейност.....	49
2. Самостоятелни и споделени правомощия.....	54
3. Междуинституционални отношения	61
4. Самооценка	68
5. Лидерски потенциал и модели на лидерство	69
Глава III Създаване на президентската институция в България. Дебатите по време на Кръглата маса, заседанията на Седмото Велико народно събрание, решенията и определенията на Конституционния съд.....	72
1. Кръглата маса	73
2. Седмото Велико народно събрание, новата конституция и институционализацията на президентската институция в България	77
3. Държавният глава и Конституционният съд	85
3.1. Решенията и определенията на КС във връзка с глава IV от конституцията	86
Глава IV Институционален одит на президентската институция в България. Сравнителен анализ на мандатите на тримата пряко избрани президенти.....	95
1. Изборът на държавния глава	98
2. Общественото мнение за дейността на президентите	101
3. Инициативи и значими публични изяви	108
4. Външнополитическите приоритети на българските президенти.....	113

4.1	Желю Желев – първите стъпки на самостоятелната българска външна политика	115
4.2	Петър Стоянов – „нов цивилизационен избор”	121
4.3	Георги Първанов - от евроинтеграция към нови външнополитически приоритети	123
4.4	Изводи	126
5.	Президентските назначения в ключови държавни институции	127
6.	Администрацията на президента	131
7.	Вицепрезидентите	137
8.	Раздадени ордени, помилвания и предоставяне на българско гражданство	141
7.1	Награждаване с ордени и медали	141
7.2	Помилвания	143
7.3	Предоставяне на българско гражданство	145
8.	Правомощието на държавния глава да сезира КС	147
9.	Държавният глава и кабинетите в България за периода 1991-2012. Модели на взаимодействие и обяснителни хипотези	151
9.1	Президентът Желев и кабинетите на власт	152
9.2	Президентът Стоянов и кабинетите на власт в периода 1997-2002	156
9.3	Президентът Първанов и кабинетите на власт в периода 2002-2012	162
9.4	Служебните кабинети, допълнителни уточнения	166
9.5	Изводи	170
10.	Сравнителен анализ: взаимодействието между президентите Ж. Желев, П. Стоянов и Г. Първанов и Народното събрание	174
11.	Самооценките на Желю Желев, Петър Стоянов и Георги Първанов	182
12.	Сравнение на моделите на лидерство на тримата президенти за периода 1991-2011	187
Глава V. Изводи		189
Библиография		197
Индикатори за сравнителен анализ на дейността на българските президенти (1991– 2012)		203

I. Актуалност на проблема

Актуалността на темата за институционализацията на президента се дължи на факта, че през изминалите двадесет години в изследванията на политолози, конституционалисти и историци са разглеждани отделни аспекти от дейността на българския държавен глава, но до момента липсва цялостен анализ на мандатите на първите трима пряко избрани президенти. Институцията на пряко избрания държавен глава в България е създадена чрез Конституцията от 12 юли 1991 г. Новост за българската институционална архитектура, двадесет години след началото на прехода в обществото все още се води дебат за мястото на президента в държавното управление. Повдигат се основателни въпроси за обхвата на неговите правомощия, за ролята му във вътрешния и външнополитически живот на страната и за това дали намесите на държавния глава имат стабилизиращ или дестабилизиращ ефект по отношение на консолидацията на демократичния режим. Целта на настоящия дисертационен труд е да адресира именно тези научни дефицити в изследването на президентската институция в България.

Същевременно сред политологичната общност от десетилетия се води плодотворен научен спор за характера на демократичния режим в страната: дали сме държава с полупрезидентски модел на демокрация или пък парламентарният характер на страната не подлежи на съмнение. Част от авторите (Дюверже 1992: 247, Елджи 1999, 2005, 2008, Андреев 2008, Ганев 1999) интерпретират конституцията от 1991 г. и защитават тезата, че българската демокрация е от полупрезидентски тип, като при определени обстоятелства държавният глава би могъл да упражнява влияние, съизмеримо с това на министър-председателя. М. Дюверже дори отива по-далеч, като заявява, че полупрезидентският режим има редица предимства пред парламентаризма и президенциализма: това *„е най-ефективният модел за преход към демокрация в Източна Европа и бившият Съветски съюз“*. Според М. Дюверже полупрезидентската форма на демокрация, осигурява *„гъвкавост“* на системата в случай, че има фрагментиран или поляризиран парламент, неспособен да избере кабинет. В случай, че настъпи политическа криза държавният глава би могъл да се намеси при избора на министър-председател (например чрез преговори и натиск да увеличи политическата тежест на определена парламентарна партия) и да помогне за избор на правителство, като по този начин се избегне политическа криза. Други политолози и конституционалисти категорично се противопоставят на парадигмата на

полупрезидентализма (Линц 1997, Близнашки 2008, Давор 2003). Те напомнят ограничените правомощия на президента и са на мнение, че парламентарният характер на държавно управление в България не подлежи на съмнение. Институцията на държавния глава играе допълваща роля на парламентаризма и трябва да се разглежда единствено като своеобразен балансър, който се намесва единствено когато нормалното конституционно функциониране на държавата е заплашено. Що се отнася до полупрезидентската парадигма, тя е валидна единствено за държави със силни държавни глави като например Франция, Португалия и Украйна. Х. Линц (Линц 1994, 1997) защитава тезата, че една подобна форма на управление е изключително опасна за стабилността на държавата най-вече когато на власт са президент и министър-председател от различни партии. Това е причината да направим критичен анализ на научната литература, посветена на парадигмата на полупрезидентския модел на демокрация. Чрез този анализ е възможно да се установи характерът на президентския модел в България в контекста на развитието на политологичната проблематика по въпроса.

Основният научен принос на дисертационния труд се съдържа в глава IV, където се извършва цялостен институционален одит на президентската институция в България, използвайки методологията за анализ, разработена във втора глава. Предложена е оценка на вътрешнополитическата и външнополитическа дейност на държавния глава, на структурирането на президентската администрация, както и на взаимодействието между президентството и останалите държавни институции в България. Целта на анализа е да се направят обобщаващи изводи за работата на институцията през първите двадесет години от нейното съществуване.

Актуален принос към политологичните изследвания е и разработената научна методология за анализ на мандатите на първите трима пряко избрани президенти на България. В ядрото на методологичната рамка намираме система от индикатори, чрез които се анализира дейността на президентите Желю Желев, Петър Стоянов и Георги Първанов. Индикаторите включват информация за структурирането на президентската администрация, взаимоотношенията между държавния глава и изпълнителната власт, взаимоотношенията между държавния глава и Народното събрание, външнополитическата дейност на президентите, публичните инициативи на държавните глави, общественото одобрение за дейността на българските президенти, президентските назначения в други държавни институции и др.

В рамките на дисертационния труд е обърнато и детайлно внимание на политическите процеси по време на Кръглата маса и VII Велико народно събрание, които довеждат до приемането на Конституцията от 1991 г., където откриваме сегашните правомощия на държавния глава. Но с приемането на основния закон процесът на институционализация на президентската институция съвсем не завършва. След 1991 г. Конституционният съд (КС) публикува важни решения и определения, засягащи президентската институция, на които трябва да бъде направена оценка. Именно дебатите по време на Кръглата маса, решенията на ВНС и юриспруденциите на КС формират облика на институцията на държавния глава в България. Политическите и юридически процеси, които съпътстват създаването на президентската институция, са ключови за пълноценното разбиране на институционализацията на президента в българската политическа система и това е причината те да бъдат изведени в отделна глава в рамките на дисертационния труд.

Не на последно място, актуален елемент от дисертационния текст е проведеното емпирично проучване в Централния държавен архив и Администрацията на президента, откъдето бе събрана ценна информация за дейността на държавните глави за периода 1991-2012. Изработената база данни включва ценна информация за: външнополитическата и вътрешнополитическа дейност на първите трима пряко избрани президенти; за географския фокус на техните визити; за ветата, които са налагали на проектозаконови; броя на питанията, отправени към Конституционния съд; за броя на помилваните лица; размера на опростените държавни вземания; броя на лицата, които са получили българско гражданство; темите на свиканите Консултативни съвети за национална сигурност; речите на държавния глава пред Народното събрание; персоналният състав на Администрацията на президента и др. Сама по себе си базата данни представлява интерес за следващите поколения политолози, които ще продължат с изследванията на българските президенти и на българските държавни институции. Без съмнение през следващите десетилетия изложените хипотези и заключения в настоящия дисертационен труд ще търпят развитие и научна критика, но изработената емпиричната база данни е безспорен научен принос, който внася светлина в генезиса на президентската институция в България и допринася за развитието на политологичната наука в СУ „Св. Климент Охридски“.

Тази база данни представлява ценно допълнение към политическата история на българските президенти и на българските държавни институции, защото към момента на завършване на настоящия дисертационен труд е болезнено ясно, че институционалната памет в България се намира в състояние на сериозен и системен упадък. Твърде съмнително е, че след години политологичната наука в България ще е в състояние да се обърне и да изследва с достатъчно голяма доза професионализъм институционалния генезис на ключови институции, като например президента, парламента или кабинетите на власт, най-вече поради факта, че институционалните архиви се поддържат (може би умишлено) в упадък.

II. Цели и задачи на изследването

Дисертационният труд си поставя за цел да отговори на един остър научен дефицит в българската политологична традиция – липсата на задълбочени научни разработки върху цялостната дейност на президентската институция в България. Въз основа на емпиричен анализ на мандатите на първите трима пряко избрани президенти дисертацията търси отговор на въпроси, свързани с обхвата на неговите правомощия, за ролята му във вътрешния и външнополитически живот на страната и за това дали намесите на държавния глава имат стабилизиращ или дестабилизиращ ефект по отношение на консолидацията на демократичния режим.

На база на проведения многоизмерен анализ в заключението на дисертационния труд се търси отговор на следните изследователски въпроси:

1. Валидна ли е парадигмата на полупрезиденциализма за България и какъв е характерът на нашата демокрация: ясно изразен парламентаризъм, каквато теза защитават мнозинството от утвърдените политолози и конституционалисти, или пък е от полупрезидентски хибриден тип. Отговорът на този изследователски въпрос е важен, защото ако полупрезидентската парадигма се окаже валидна за българския случай, то тази констатация поставя изцяло нови рамки за действие на държавния глава, което ще има последствия за бъдещото развитие на цялата политическа система.

2. Дали при определено развитие на политическия процес в България е възможно президентът да получи власт, превишаваща формалните му конституционни правомощия. Какъв ще бъде ефектът от тази фундаментална промяна на политическата система по отношение на функционирането на парламентарната демокрация в България: положително или напротив, ще се изкриви взаимодействието между държавните институции и ще се катализират тежки и периодични политически кризи?

3. Има ли връзка между президентската институция и консолидацията на демокрацията в България? Ако има, стабилизиращо или неблагоприятно влияние имат намесите на държавния глава във вътрешнополитическите процеси в страната?

4. Взаимодействието между президентската институция и Народното събрание предлага широко поле за научни изследвания. Конституцията от 1991 г. дава две много важни правомощия на президента: правото да връща закони в Народното събрание за повторно разглеждане, което не може да му бъде отказано (или правото на вето, чл. 101 от конституцията), както и правото на да се обръща пряко към народните представители по каквито теми намери за добре (чл. 98, ал 2 от конституцията). В рамките на дисертационния труд е проучено доколко президентите Ж. Желев, П. Стоянов и Г. Първанов са се възползвали ефективно от тези си правомощия и още по-важно: дали са се съобразявали с партийния състав на мнозинството в парламента при налагането на вета и отправянето на обръщания към народните представители. В тази връзка научната хипотеза, която трябва да бъде проверена в рамките на дисертационния труд, гласи, че държавният глава запазва комфорта на собствената си партия и налага по-малко вета, когато президентската партия е част от управляващата парламентарна коалиция. Ако пък държавният глава работи в условията на кохабитация с враждебно нему мнозинство, той би се възползвал по-охолно от правото си на отлагателно вето и би затруднил максимално парламентарната работа на управляващата коалиция. В тази връзка е необходимо да се проучи и един допълнителен въпрос. Ако президентът прецени, че мнозинството в парламента автоматично ще

прегласува неговото вето без да отчете мотивите по същество, тогава той би могъл да сезира Конституционния съд с искане за установяване на противоконституционност на законите или на другите актове на Народното събрание (чл. 149, ал. 2, ал. 3 от конституцията). Това правомощие на държавния глава е по-силно от налагането на вето, защото повторното връщане на законопроекта в НС се преодолява с гласовете на половината от всички народни представители, а решенията на КС са окончателни.

5. Изследването на взаимодействието между президента и Народното събрание повдига още един интересен изследователски въпрос. При какви партийни конфигурации нараства властта на държавния глава? Дали един фрагментиран парламент ще изкуши президентът да се намеси директно в политическия процес и да се опита да пренареди мнозинството, за да осигури участие на собствената си партия в управлението?
6. Анализът на взаимодействието между държавния глава и изпълнителната власт е изключително интересен, защото обхваща както конституционните правомощия на президента, така и поставя изследователски фокус върху развитието на вътрешнополитическите и партийни процеси в България. Не бива да се забравя, че държавният глава притежава широки правомощия в областта на отбранителната политика и външната политика. Същевременно в публичната си дейност президентът изказва мнение по изключително широк кръг от теми, включващи икономически и социални въпроси - територията на изпълнителната власт. Независимо от политическия профил на кабинета, приятелски или враждебен спрямо държавния глава, неминуемо е да възникнат конфликтни ситуации между двете институции. От политологична гледна точка е интересно доколко подобни кризи са в състояние да парализират напълно процеса на управление и да доведат до тежки институционални блокажи.
7. Формалната и неформалната власт на държавния глава. Доколко президентът съумява да оказва влияние чрез правото си на назначения в различни държавни органи? Доколко оказва влияние чрез връзките си със собствената си партия, когато последната е на власт?

8. Какви са външнополитическите приоритети на тримата президенти, Желю Желев, Петър Стоянов и Георги Първанов? За изясняване на този въпрос е извършен сравнителен анализ на външната политика, която водят българските президенти в периода 1991-2011. За целите на изследването са систематизирани всички външнополитически визити на Ж. Желев, П. Стоянов и Г. Първанов, което ни позволи да направим изненадващи изводи, както по отношение на географския фокус на външнополитическите визити, така и по отношение на външнополитическите цели, които всеки един от изследваните президенти си е поставял.
9. Доколко личността на президента е от значение? По какъв начин се променя обликът на Администрацията на президента при смяната на държавните глави. Възможно ли е да се очертаят профили на лидерство и модели на изграждане на президентската администрация за изминалите двадесет години?
10. Възможно ли е да се говори за институционализация на президентската институция и ако да, в какви сфери: външна политика, отбрана, вътрешна политика? Или пък напротив: при смяна на държавния глава настъпва цялостна промяна на президентската институция и е научно обосновано да се анализират мандатите на президентите поотделно, без да се посочват общовалидни изводи за президентската институция като цяло.

Аналитичните заключения в рамките на дисертационния труд са важен, но не и единствен научен принос на настоящото изследване. В хода на работа бяхме изправени пред един сякаш типичен проблем за българските посткомунистически институции, а именно липсата на институционална памет. Набирането на емпиричната информация се оказва един трудоемък процес, защото колкото и парадоксално да звучи, дори и в Администрацията на президента не се съхранява пълният обем данни за дейността на държавните глави. Напротив, със смяната на държавния глава от институцията се премахва ключова информация за неговата дейност, например съдържание на укази, речи, подготвителни материали за външнополитически визити и коментари и анализи за

вътрешно ползване. Независимо дали този процес на премахване е целенасочен или по-скоро се дължи на немарливост и незнание от страна на служителите, той изключително много възпрепятства опитите на политолози, журналисти и историци да надникнат „зад кулисите“ на институцията на държавния глава.

Не на последно място, един от централните изследователски въпроси, който намира отговор в рамките на дисертационния труд, е доколко през изследвания двадесетгодишен период откриваме белези на институционализация на президентската институция в България. В настоящия анализ сме възприели едно по-съвременно разбиране на термина „институционализация“, което постепенно се налага от автори като Д. Норт и М. Аоки (North 1990, Aoki 2001) в политологичните и икономически науки. Те разглеждат институциите като „правилата на играта“, а институционализацията като „налагане и установяване на правилата на играта“ (Aoki 2001,4). Този подход, допълнително развит в глава II, е подходящ за анализ на президентската институция, защото ни позволява да открием установените модели на институционално поведение, които не са обвързани с личността на държавния глава, а се запазват и се пренасят в институцията с избирането на новия президент. Подобни процеси на институционализация бихме могли да потърсим в изграждането и ръководенето на президентската администрация, във взаимодействието между държавния глава, кабинета и Народното събрание, както и в различните инициативи, които всеки един от президентите създава и се опитва да предаде на своя наследник. Откривайки тези белези на институционализация и на приемственост, ние бихме могли да набележим общовалидни изводи за президентската институция, които се простират отвъд мандатите на президентите. В случай че хипотезата за устойчива институционализация се окаже погрешна, ние ще наблюдаваме цялостна промяна на президентската институция със смяната на държавния глава. Липсата на институционализация би довела и до един допълнителен извод за характера на българския посткомунистически преход, а именно за пагубното въздействие на политическата конфронтация по отношение на натрупването и пренасянето на институционален капацитет и опит.

III. Основни резултати от дисертационното изследване

Резултатите от проведените емпирични изследвания в рамките на дисертационния труд позволяват да се направят някои обобщени изводи относно дейността и тенденциите в развитието на институцията на държавния глава в България.

На първо място, наблюденията сочат в посока на обобщаващото заключение, че парадигмата на полупрезидентализма не е валидна за България. Наистина, при определени обстоятелства е възможно държавният глава да разполага със значителни правомощия, въпреки че не е извършена формална промяна на конституцията или други нормативни актове, регулиращи президентските правомощия и парламентарния характер на режима в България. При настъпване на политическа криза държавният глава понякога остава единствената легитимна институция, упражняваща значително влияние върху дневния ред на обществото. Ако е стигне до назначаване на служебно правителство, властта на президента нараства значително. Но все пак, политическите кризи в България са предизвикани от динамиката на партийната система и тяхното разрешаване отново е в ръцете на политическите формации. Държавният глава има важна роля в този процес, но неговите действия са ограничени от ясно разписаните в конституцията процедури.

На второ място, открити бяха категорични доказателства, че евентуално разширяване на президентските правомощия (за каквото настояват президентите Желю Желев, Георги Първанов и много други публични фигури) ще доведе до по-ниско качество на демократичния процес и ще катализира конфликти между властния държавен глава и неговите политически противници в изпълнителната власт и в парламента. Разширяването на президентските правомощия ще доведе до постепенното разграждане на режима на парламентарна демокрация в България и неговата замяна с хибриден модел с неясни (вероятно пагубни) последствия за стабилността и качеството на демокрацията. Не на последно място, призивите за разширяване на президентските правомощия са неизменно свързани със слабостта и ниската легитимност на политическите партии и на парламента. Логичната първа стъпка е не да извършваме механичен трансфер на компетенции от една институция в друга, а да потърсим нови механизми, които ще укрепят парламентаризма и ще повишат неговата легитимност.

Разширяване на президентските правомощия не е необходимо и от практическа гледна точка. Както посочихме в III глава на дисертационния труд, конституционните функции и правомощия на президента му предоставят относително силни позиции в рамките на парламентарната демокрация. Без да развива и осъществява собствена държавна политика, президентът има широки възможности да участва във формирането на стратегическите национални приоритети в ключови сфери и да оказва влияние върху

провеждането на публичните политики. Нещо повече, неговата реална власт практически надхвърля юридическите си граници, тъй като се основава на по-широко политическо въздействие от морален характер, включително въздействие върху обществено мнение, въздействие чрез медиите, преки обръщения към парламентаристите, различни инициативи и др.

На трето място, има категорична връзка между дейността на президентската институция и консолидацията на демокрацията в България за периода 1991-2011. През изминалите двадесет години намесите на президентите в политическите процеси са имали по-скоро стабилизиращо влияние както във вътрешен, така и в международен план. Същевременно опитите на държавните глави да се замесват открито с партийна политика по-скоро са завършвали неуспешно за самите тях и не са довеждали до големи сътресения на политическата система.

На четвърто място, личността на държавния глава и моделът на лидерство, който е избрал, са от голямо значение за дейността на институцията. Неформалната власт на президента: неговата публична дейност, инициативи, интервюта и т.н. неимоверно разширяват формалните правомощия, разписани в основния закон.

На пето място, независимо от високия авторитет на президента, ако влезе в политически конфликт с монолитно парламентарно мнозинство и със силен министър-председател, държавният глава ще е по-скоро губещата страна. Същевременно, ако срещу себе си президентът има фрагментирано и нестабилно мнозинство, държавният глава има високи шансове или да го събори (ако партията му не е на власт), или чрез действията си да укрепи мнозинството и да удължи неговото управление (ако президентската партия е на власт).

На шесто място, голям пропуск при изследванията на президентските институции е negliжирането на администрацията на държавния глава. Персоналният състав на администрацията и механизмите, чрез които тя функционира, са ключови за пълноценното разбиране на политическите цели на държавния глава. Нещо повече, умението да се структурира ефективен административен апарат понякога е разделителната линия между успеха и провала на президентските инициативи и действия. По отношение на персоналния състав на Президентството от приложените таблици е ясно видим следният извод: Администрацията на президента трябва да се разглежда като нова институция със смяната на президента. Всички ключови фигури се подменят с нови назначения. Този процес е ясно видим при администрациите и на

тримата президенти. Институционализацията на Администрацията на президента на практика не се е състояла.

На седмо място, открихме два смущаващи извода по отношение на президентските назначения в други държавни институции. Конституцията от 1991 г. повелява, че държавният глава и кабинетът имат споделена отговорност при назначаването на посланиците и на висшия военен ешелон. Но развитието на политическия процес показва, че кабинетът успява да си осигури предимство и да заобиколи президента, като назначава временно изпълняващи на желаната длъжност. По подобен начин кабинетът на Жан Виденов е заобикалял предложенията на президента Желев и кабинетът на ГЕРБ е преодолявал възраженията на президента Георги Първанов. Тези казуси представляват интерес, защото поне според конституцията и останалите нормативни документи президентът и кабинетът трябва да се намират във властови паритет. Държавният глава е в състояние да налага собствените си назначения в дипломатията и в отбранителния сектор на страната единствено когато собствената му партия е в управлението и чрез нея е в състояние да упражнява натиск върху външния министър или министъра на отбраната. Но това е по-скоро персонално и партийно предимство, а не процедурно.

На осмо място, открихме, че всички назначения на държавния глава в държавни институции, в чието ръководство президентът има квота, са направени без провеждане на открити и публични процедури за избор на подходяща кандидатура. Това заключение е валидно не само за кадровия подбор в държавни институции, където президентът има право на самостоятелни назначения, например Българска народна банка, Съвет за електронни медии, Комисия за регулиране на съобщенията, но и за институции, чиито ръководители се избират след провеждане на съгласувателна процедура с Министерски съвет, например висшите кадри в отбраната и сигурността. На практика нормативният термин „съгласувателна процедура“ се изчерпва с воденето на устни и писмени преговори между Президентството и Министерски съвет за избор на конкретни имена за попълване на редиците на висши кадри в секторите на отбраната, дипломатията и разузнаването.

На девето място, доказахме, че българският президент притежава значителни правомощия, от които Ж. Желев, П. Стоянов и Г. Първанов са се възползвали изключително рядко. Едно от тези правомощия, както бе изчерпателно описано в глава IV, са преките обръщения на президентите пред Народното събрание, които стават все по-голяма рядкост, особено по време на мандатите на Георги Първанов. Друго ключово

правомощие е правото на държавните глави да сезират КС за установяване на противоконституционност на актове на мнозинството. Особено впечатление прави фактът, че за целия си мандат президентът Петър Стоянов не е сезирал КС нито веднъж. Един поглед към таблица 3 в III глава показва, че Желю Желев и Георги Първанов също са прибегвали изключително рядко до това си правомощие.

На десето място, емпиричните данни, събрани в точка 4 в глава IV, показаха, че международните визити и на тримата български президенти са концентрирани в Европа и са в държави, имащи ключово значение за евроатлантическата интеграция на България. Същевременно при наличие на стабилно парламентарно мнозинство самостоятелната международна дейност на държавния глава може да бъде силно нарушена. Развитието на политическия процес в България през изминалите двадесет години дава достатъчно примери, които недвусмислено потвърждават тази хипотеза. Кохабитация между президент и кабинет от различни партии най-често води до пълна неспособност на държавния глава да води автономна външна политика. Това се вижда от мандатите на Желю Желев и на Георги Първанов, когато президентството остава изолирано и без възможност да споделя административния и политически капацитет на другите държавни институции.

На единадесето място, открихме интересни изводи по отношение на общественото одобрение/неодобрение за дейността на президентите Ж. Желев, П. Стоянов и Г. Първанов. За целите на изследването обобщихме 37 проучвания на общественото мнение за дейността на президентите, извършени от вече закрития Национален център за изследване на общественото мнение и агенция Галъп. Съпоставката на нивата на обществено (не)доверие за наблюдаваните периоди ни позволиха да открием една отчетлива тенденция: одобрението за дейността на президентите расте, когато те странят от конфликти с изпълнителната власт, независимо дали президентската партия е в опозиция или е част от управляващото мнозинство. От емпиричните данни стана ясно, че българският държавен глава има потенциал да поддържа висока обществена подкрепа, само доколкото запазва неутрална позиция в силно поляризиран политически живот. Във всеки случай, в който президентът е влизал в остро противоречие с изпълнителната власт, това е довеждало до значителен отлив на подкрепа на обществеността за неговата личност и дейност.

На единадесето място, по отношение на фигурата на вицепрезидента забелязваме формирането на държавна традиция, както и сериозни процеси на институционализация. Вицепрезидентите на П. Стоянов и на Г. Първанов са разполагали със сходни

правомоцията, които са предоставени и на настоящия вицепрезидент Маргарита Попова. Това е силен знак за институционализация на фигурата на вицепрезидента, макар че самата тя не притежава значителна тежест във властовия баланс в институцията. Що се отнася до отказа от мандат на Блага Димитрова, вицепрезидентът на Желю Желев, погледът назад ни показва, че нейният ход не е нанесъл политически щети на държавния глава. През месец юни 1993 г., когато Блага Димитрова напуска поста си, общественото (не)одобрение за дейността на Желю Желев остава непроменено, тенденцията се запазва. Очевидно политическата лоялност на гражданите е изцяло концентрирана върху фигурата на президента и дори най-драматичният жест на вицепрезидента - публична критика към държавния глава и отказ от мандат в знак на протест - не е в състояние да промени обществените нагласи.

Проведеното задълбочено емпирично наблюдение върху развитието на една от основните институции на демократичната система у нас за изминалите двадесет години ни позволява да направим оценка и на по-общите процеси на демократична промяна след 1989 г. Процесът на институционализация, утвърждаване на една нова институция в демократичния преход – пряко избрания държавен глава – протича паралелно, парадоксално, с процеси на нестабилност и флуктуации на цялостната система на партийно-политическо представителство. Близо 25 години след началото на прехода, в центъра на българския обществен дебат отново е въпросът за формиране на основите на демократичното и правово общество, за преформулиране на обществения договор и търсене на нов, устойчив път на обществено, политическо и икономическо развитие на едно общество в дълбока политическа и социална криза.

IV. Справка за научните приноси

- Разработена научна методология за анализ на мандатите на първите трима пряко избрани президенти на България. В центъра на тази методологична рамка е система от индикатори за анализ на дейността на президентите Желю Желев, Петър Стоянов и Георги Първанов.
- Чрез този анализ стана възможно да се установи характерът на президентския модел в България в контекста на развитието на политологичната проблематика по въпроса. Дисертацията продължава научните дебати по въпроса на президентската институция, започнати от Морис Дюверже и по-късно развити от Робърт Елджи, Хуан Линц и др.
- За първи път е събрана емпирична база данни за дейността на държавния глава, която включва: вътрешнополитическа и външнополитическа дейност, налагани вета на проектозаконови, брой сезирания на Конституционния съд, размер на опростените задължения на граждани, брой на подписаните укази за връчване на гражданство и др. Възможно е през следващите години изложените хипотези в дисертацията да търпят научна критика, но изработената емпиричната база данни е безспорен научен принос, който внася светлина в генезиса на президентската институция в България и допринася за развитието на политологичната наука.
- Извършен е пълен институционален анализ на функционирането на президентската институция в България в рамките на първите двадесет години от нейното съществуване.

V. Списък на научните публикации

“Bulgarian Foreign Policy Revitalized”

European Institute for Security Studies, Occasional paper N 56 - 01 June 2010

VI. Доклади на научни форуми

1. *Външнополитическите приоритети на българските президенти 1990 - 2011 в контекста на евроатлантическата интеграция на България.*
Научна конференция „25 години специалност „Политология”, СУ „Св. Климент Охридски”, гр. София, 10 юни 2011 г.
2. *Държавният глава в европейските парламентарни демокрации. Уроци за България*
Заклучителната конференция на научно-изследователски проект на Катедра Европеистика и Катедра Политология на СУ „Членството в ЕС като фактор на институционална промяна в България”, СУ „Св. Климент Охридски”, гр. София, 27 ноември 2011 г.
3. *Bulgarian Foreign Policy Objectives?*
Доклад на международна научна конференция ‘EU as a Normative Power: National Strategic Views on Past Experiences and Challenges’, 13 – 16 July 2010, организирана от: European Institute for Security Studies - Cambridge University – College of Europe.
4. *Bulgarian energy policy in the context of the Black Sea Region*
Доклад, изнесен по време на научна конференция на тема: „EU and NATO in Southeastern Europe and the Black Sea region: Foreign, Security and Energy Policies”. Събитието се организира от Министерство на външните работи на Република България.